

EALLINBIRAS IELLEMBIRÁS JIELEMEN BIJRE

*Ur ett samiskt perspektiv är alla frågor miljöfrågor
eftersom miljön berör alla aspekter av våra liv och vår omgivning.
Natur går inte att skilja från kultur, människan och miljön hör ihop
och kan inte särskiljas från varandra.*

*Därför har Sametingets livsmiljöprogram fokus på
eallinbiras - vår livsmiljö -
och hur vi aktivt kan verka för att bevara en bärkraftig livsmiljö i framtiden.*

Dikter av Paulus Utsi, ur *Giela Giela*, Uppsala 1975. Utgåvans granskning och översättning Sivi Näkkäläjärvi, Israel Ruong och Per Mikael Utsi. Ortografin ändrad från 1975 års utgåva till dagens nordsamiska ortografi av Sametinget.

Dikterna ur *Giela Giela* är:

Áigi álgá ođđasit— Tiden börjar på nytt

Dat golbma goahtecakki— De tre kåtastängerna

Dollasadji— Eldplatsen

Mii lea dáhpáhuovame? - Vad håller på att hända?

Dikt *Gula jienal/Hör rösten* ur Paulus Utsi *don čanat mu alccesat*, samt svenska utgåvan *följ stigen*, DAT O.S 1992 respektive 2000. Översättning: John E Utsi och Birgitta Östlund.

© Sametinget 2021

Eallinbiras är antagen av plenum 2021-02-23-26, § 15.

Bilder: Marie Enoksson och mostphotos.com

Layout: Sametinget

Sametinget

Box 90, 981 22 Kiruna

Besöksadress:

Adolf Hedinsvägen 58

Tel. 0980-780 30

E-post: kansli@sametinget.se

Eallinbiras är en vägledning som anger ramarna för Sametingets strävan för samisk livsmiljö och vår långsiktiga ambition att förbättra och stärka situationen för det samiska folket och deras rättigheter. I detta dokument tydliggör vi Sametingets värdegrund samtidigt som vi formulerar våra mål för en livskraftig och hållbar samisk livsmiljö - framtiden för vårt land och vårt folk. Vårt synsätt ligger till grund för det vi säger och gör, såväl praktiskt som teoretiskt. Eallinbiras ska ange ramarna i samtliga av Sametingets sakområdesprogram och handlingsplaner.

Eallinbiras syftar till:

- att vara ett fundament för hela Sametinget, både myndighetens förvaltningsmässiga verksamhet och parlamentets politiska verksamhet.
- att definiera en långsiktig viljeinriktning och ambition att utveckla ett hållbart och livskraftigt Sápmi,
- att förmedla och inspirera med samisk miljösyn och samiska värderingar,
- att bidra till en omvärldssyn som förbättrar samernas och Sametingets position i frågor om hållbarhet och livsmiljö,
- att vara ett grundläggande dokument för upprättande av mer förfinade handlingsprogram och planeringsinstrument.

Eallinbiras riktar sig till:

- regeringen, regioner och län som inspel i deras utvecklingsarbete,
- andra svenska myndigheter, institutioner och organisationer samt
- övriga samiska intressenter, organisationer och institutioner.

Vår vision

Vi lever i ett livskraftigt Sápmi
som är rotat i en bärkraftig natur och i en levande samisk kultur.
Människan och naturen
ska ha en långsiktig förmåga att förnya sig
och hållbart vidareutvecklas även i tider av betydande förändringar.
Både natur och kultur
i Sápmi
är berikande för omvärlden.

Áigi álgá ođđasit

Áigi álgá ođđasit
čuvges čuovggat roaddiidit
boares áiggi mánnu jávká
Áigi álgá ođđasit

Skábma eabkesboda
hiljit čuovggat jáddet
gubkes ja mielde
vissis doainu šaddá
Áigi álgá ođđasit

Odda nuorra iđdesboda
čuvges mierkkát loktanaddet
olbmo oaidnu viidu
Áigi álgá ođđasit

Gehppes miella ođastubttá
go lea iežat duobken doainu
mii beainvi gubkekodagas joavdá
Áigi álgá ođđasit

Tiden börjar på nytt
ljusa sken rodnar
gamla tidens gång försvinner
Tiden börjar på nytt

Under den mörka kvällsstunden
slocknar ljusen sakta
med den långa natten
växer en säker tro fram
Tiden börjar på nytt

Under den unga nya morgonen
stiger ljusa dimmor
människans syn vidgas
Tiden börjar på nytt

Ett lätt sinne förnyas
då du har en tro bakom dig
som når fram under den långa da-
gen
Tiden börjar på nytt

Paulus Utsi

Vår gemensamma värdegrund

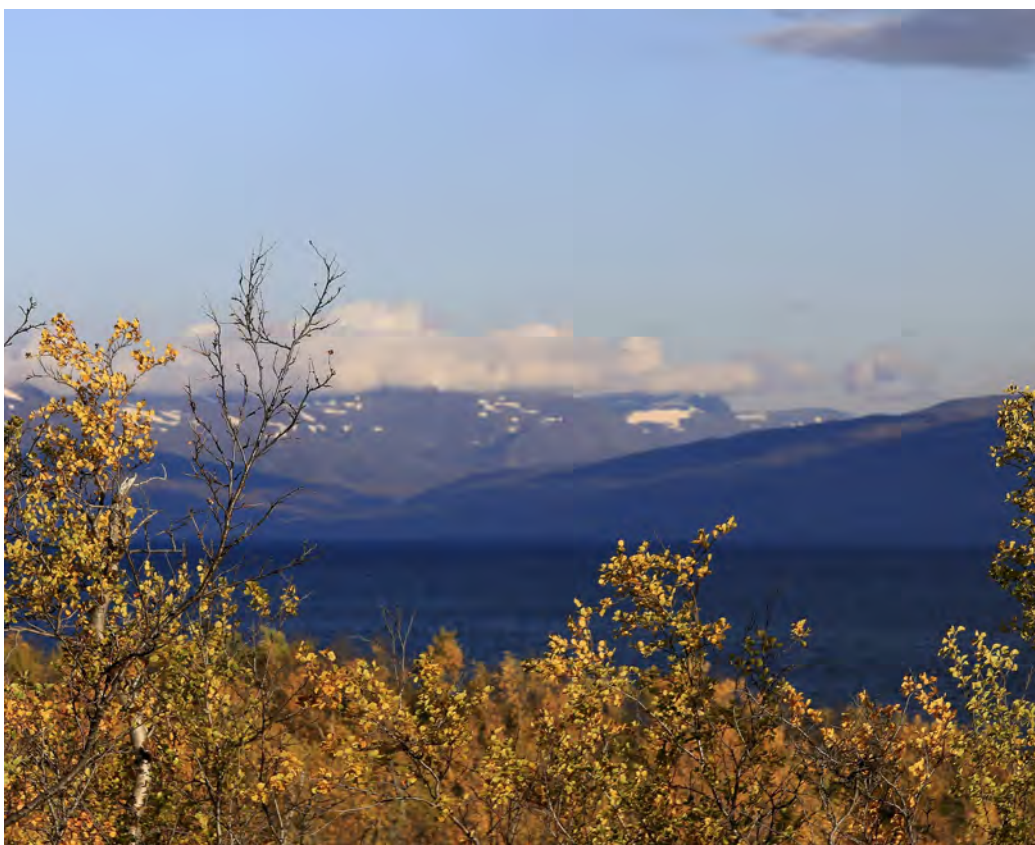
– Sametingets livsmiljösyn

Mu biras, mu váimu – min miljö, mitt hjärta!

Vi samer är urfolket i Sápmi. Vårt folk har sedan urminnes tider bott i och förvaltat dess land och vatten med stor respekt och försiktighet. Vi är en del av landskapet i Sápmi. Våra liv – vår kultur och våra näringar – anpassas för att flexibelt balansera mellan vad naturen kan ge och vad vi kan ta (bruka) utan att förbruka naturen. Vårt sätt att leva förutsätter en mångfald av djup kunskap, öppna sinnen och självständigt ansvarstagande både av individen och i gemenskapen.

Vår djupa relation till naturen är svår att fånga med ord. Att leva i naturen och att försörja oss direkt på det naturen kan ge, skapar en omedelbar relation mellan oss och naturen (djuren, varandra). Vi litar till ett levande förhållnings-sätt till Sápmi, vårt hem. Om vi – eller någon annan – förstör naturen skadas också vår kultur. Miljön i Sápmi är känslig. En livskraftig natur förutsätter att vi brukar den med stor försiktighet.

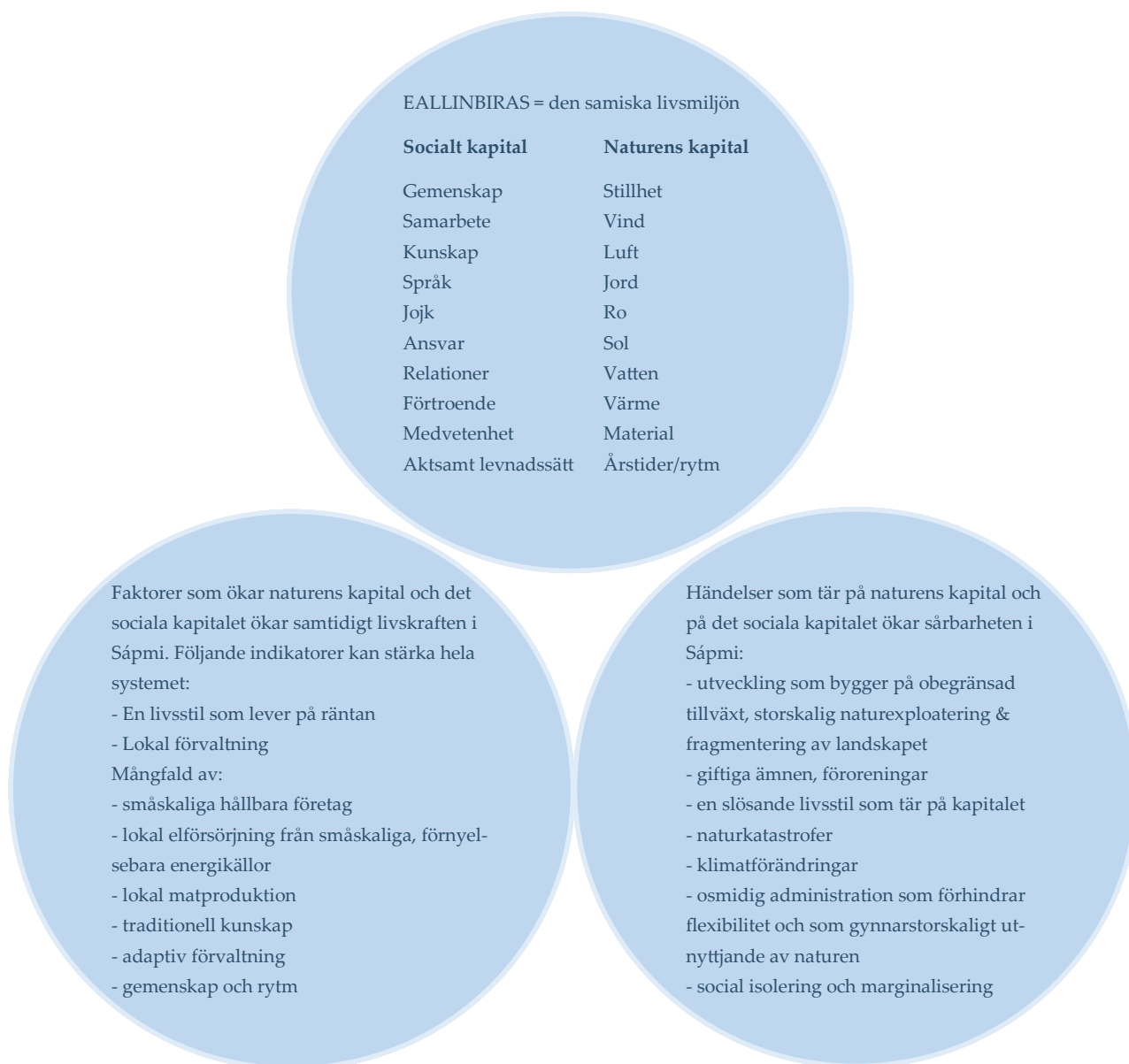
Våra samiska språk är ett uttryck för vårt förhållningssätt till naturen och till varandra. Det är ett nödvändigt redskap vid överföringen av vår kunskap, árbediehtu, från generation till generation. Språket bibehåller kontinuitet vid kulturella förändringar. Att bryta språkstrukturen gör det svårare, ibland omöjligt, att föra vidare den så viktiga kunskapen om hur vi bevarar vår miljö. Språket är den främsta förutsättningen för att uttrycka allas vårt ansvar i upprätthållandet av den ekologiska balansen i naturen.

Vår syn på livet bildar vår gemensamma värdegrund. Den samiska synen på naturen som ett besjälad, levande väsen står i stark kontrast till den västerländska natursynen. Vår natursyn har präglat våra värderingar, sedvänjor, sociala strukturer och relationer. Värdegrundsförståelsen och respekten för varandra måste vara ömsesidig. Få om ens någon västerländsk kultur har lärt sig vårt språk och vår värdegrund – vilket ger oss en känsla av att inte tas på allvar. Därför finns det också många fördomar, de flesta är baserade på okunskap eller missförstånd – även idag. Den gemensamma värdegrunden skapar relationer till andra människor och gör det möjligt att förstå varandra. Vi var tvungna att lära oss den västerländska värdegrunden som den koloniserande makten förde med sig; den kristna religionen, skriftspråket, kroppsspråket, det naturvetenskapliga, pedagogiska, juridiska och kapitalistiska språket och sist men inte minst svenska, norska, finska, engelska med flera.

Vi hedrar våra förfäder och respekterar deras kunskap och visdom. Det är dags att vi återerövrar vår rätt till ökat självbestämmande.

Vi är glada och stolta över våra språk, vår vackra kultur, vår djupa relation till naturen och vår rika kunskap om ett aktsamt nyttjande av naturen. Vi strävar efter att berika debatten om en hållbar framtid med vår kunskap. Bara genom ökad förståelse och samarbete kan vi skapa en gemensam framtid.

Dat golbma goahtecakki

Biekkaziid orohagat leat duoddaris
gos jiehkki ii goassege suttá
ja gos várresoahki sítkadit šaddá

jus suddjet olbmo galgá
biekkaid ja galbmásiid vuostá
lea dárbbaslaš suoji dahkat

Muht galbmásiidda ja biekkaide
lea sápmelaš gávdnan goanstta –
dahkat suoji golmma cakkiis

Nana caggi
várresoagis –
duvdá garra nordásiid vuostá

Go liebmubiekkat bosodit
leat garra dálkkeit čihkosis
ja bahvaid duohken norddadit

- muht dat golbma cakki –
jus dat leat golbma –
de nahket doallat garra dálkkeid vuostá

Vindarnas boningar är på tundran
där tjälen aldrig tinar
och fjällbjörken växer sig seg

Om man skall skydda människan
mot stormarna och kölden
är det nödvändigt att bygga ett ly

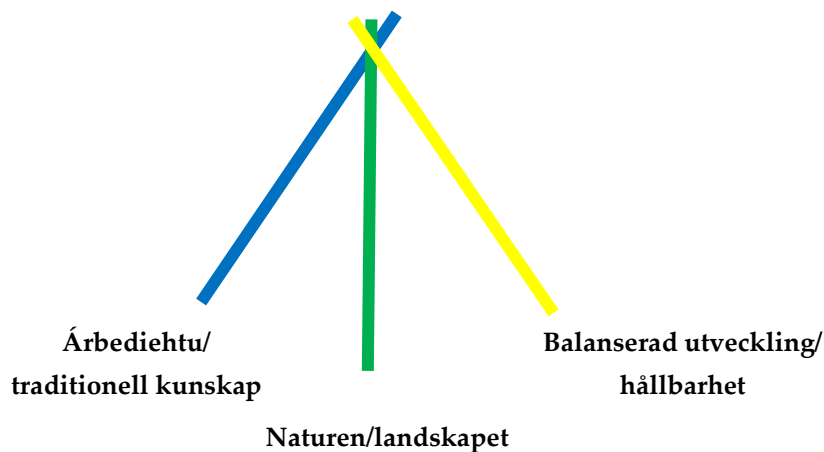
Men mot kölden och stormarna
har samnen kommit på ett knep -
att koppla ihop tre stänger till skydd

En kraftig stör
av fjällbjörk -
ger stöd mot hårda törnar

När mildvädersvindar blåser
ligger hårdvädersstormar på lur
stöter och tränger bakom molnen

- men de tre stängerna -
om de är tre -
mårta stå mot hårdvädersstormar

Paulus Utsi

Árbediehtu/Árbbediehto/Aerpimaahoe – traditionell samisk kunskap

Árbediehtu beskriver kunskap både som information och som process och som förtydligar olika sätt att erhålla eller tillskansas sig kunskap. Grunden för árbediehtu är relationen mellan natur-djur-människa. Árbediehtu, där bland annat arv, traditioner, sedvänjor och levnadssätt inkluderas är grundstenarna för vår samiska kultur och vår identitet. Árbediehtu ger oss förutsättningar att kunna leva ett så bra liv som möjligt, och den ger oss vägledning också på ett immateriellt plan. När överföringen av árbediehtu minskar eller bryts, påverkas vårt kulturarv och vår identitet.

För oss samer är inte árbediehtu en gammal eller ålderstigen kunskap, den inkluderar även kunskap som används idag och som också vidareutvecklas. Den är inte heller ett koncept, utan ett sätt att leva där vidareförmedlingen av kunskapen är en naturlig del av vardagen. Vi gör arbetet tillsammans. Våra barn är ofta med och lär sig saker tidigt och det finns en naturlig kunskapsöverföring mellan generationerna.

Árbediehtu är både immateriell och materiell till sin natur. Det är en kollektiv kunskap som individen bär med sig och som bygger på förvärvat kunskap om naturen och ekosystemen. Den utgör grunden för vår livsstil som varit både miljövänlig och ekologiskt hållbar. Árbediehtu kan vara kunskap om väderlek, hur och var vi fiskar, jagar eller plockar bär. Det kan vara kunskap om hur renar rör sig i landskapet och vilka växter de betar. Det kan vara sättet att ta vara på kött, fisk, örter och bär eller hur vi bygger en torvkåta eller skapar ett bruksföremål av naturens material.

Árbediehtu är att ta hänsyn för kretsloppet i naturen, att ta vara på allt med varsamhet, återbruka, reparera och vårda. Att inte ta mer än man behöver. Att inte förstöra och att vara tacksam för det som naturen ger.

I en svensk kontext utgör vår kunskap om exempelvis renskötsel, jakt och fiske traditionell kunskap. Med kunskapsbärare avses de aktörer, individer eller grupper (organisationer och andra sammanslutningar) som besitter traditionell kunskap. Det innebär att Sametingets politiker och anställda samtliga är kunskapsbärare inom sitt specialområde. Sametinget praktiserar därmed traditionell kunskap – árbediehtu - i språkarbete, kulturfrågor, landsbygdsutveckling och rennärsfrågor.

Ett samiskt förhållningssätt utgår från árbediehtu och det holistiska synsättet att människan, naturen och landskapet utgör en odelbar helhet. Vår strävan efter självbestämmande måste ha det samiska urfolkets egna värderingar och kulturyttringar i centrum. I ett samiskt förhållningssätt ingår:

Oahpahit – att leva som vi lär och att få andra att skaffa sig árbediehtu och handla efter den. Det innebär att aktivt transformera vårt kulturella arv till att passa aktuella situationer och att påminna oss om att samiskt inflytande inte kan förverkligas utan respekt för alla sidor av traditionerna, kulturen och andligheten.

Gal dat oahppá – ge förtroende i en tillåtande och accepterande miljö där vi lär av varandra.

Searvelatnja – en samisk arena där kunskaper, kompetens och värderingar delas och sprids i en ömsesidig lärandeprocess bland uppmuntrande medmänniskor.

Iešbirgejeaddjit – kunna hantera situationer självständigt och tillsammans med andra. En holistisk process där människor kan och vill ta egna initiativ.

Värderingar är starkt kopplade till vår strävan efter *iešmearrideapmi*—självbestämmande, då ett urfolks självbestämmande har urfolkets egna värderingar och kulturyttringar i centrum. En förutsättning för en utveckling mot ett självbestämmande på egna villkor är att vara *pro-aktiivvalas* (ha en proaktiv mentalitet).

Det finns ett antal olika benämningar för traditionell kunskap på samiska, bland annat *árbediehtu*, *árbevirolaš diehtu* och *árbevirolaš mahttu*. Dessa ord kan inte användas som synonymer för varandra utan har olika innebörder.

Árbediehtu kan betraktas som ett mer övergripande ord för samisk traditionell kunskap. *Árbi* betyder arv och *diehtu* kunskap. *Diehtu* kan kopplas till det samiska ordet *diehtit* (att veta). I *árbevirolaš diehtu*, innehar en person de teoretiska kunskaperna om hur man utför en handling, men behöver inte ha praktisk erfarenhet av den.

Ett annat ord som används när det talas om samisk traditionell kunskap är *árbevirolaš mahttu*, vilket innebär att en person har den praktiska kunskapen om hur man utför en handling, t.ex. hur man skär och tillvaratar skohö. Personen ifråga har egna erfarenheter om hur man utför den efterfrågade handlingen. De olika orden som används för samisk traditionell kunskap, visar på hur nyanserat begreppet är i den samiska världen.

Ur *Árbediehtu/Árbediehto/Aerpimaahoe*. *Sametingets policydokument för traditionell kunskap*.

Naturen ur ett samiskt landskapsperspektiv

I vår **samiska kultur** har vi under lång tid och på ett speciellt sätt förhållit oss till landskapet. Det är det samiska kulturlandskapet som har styrt användningen. Kunnandet om landskapet ingår i árbediehtu. Vi samer har sedan urminnes tider bildat relationer baserade på observationer och interaktioner med växt- och djurliv, vattensystem, mark och väder. I västerländska termer inrymmer det samiska landskapsperspektivet en grön infrastruktur, biologisk mångfald, olika ekosystemtjänster och cirkulär ekonomi.

I **det samiska landskapet** behövs varje del vid sitt speciella tillfälle, exempelvis renskötseln och renen har sina platser beroende av årstid och årets speciella förutsättningar. Samerna liksom andra urfolk har ett särskilt förhållande till mark och vatten. Det finns en känslomässig koppling till ett område utifrån hur det använts historiskt och används i nutid. Många känner stark anknytning till platser som ger trygghet och där de lärt känna naturen genom att ha levt i den. Våra familjer, vänner och släktingar har platser där vi träffas, bor och umgås och vissa platser bär de samiska språken och historien och kulturarvet från tidigare generationer. Det finns en grundläggande koppling mellan språk och árbediehtu i samband med biologisk mångfald. Förlust av biologisk mångfald och förstörelse av ekosystem innebär att relaterade språk och kunskaper försvinner.

Samiskans ordrikedom när det gäller att exempelvis beskriva naturens utseende och olika sorters snö illustrerar hur sammankopplade språk, kultur och natur är. Språk är något av det mest centrala vid överföring och bevarande av árbediehtu. Därför är det viktigt att beakta de samiska språken i brukandet av naturresurserna och förvaltandet av biologisk mångfald. När vi pratar om det samiska landskapet handlar det om en helhetssyn baserad på ett samiskt levnadsätt utifrån samisk kultur och samiska näringar (renskötseln, jakt och fiske, samisk turism, duodji m.m). Även språket, jojken och andligheten blir då centrala i synsättet.

Samisk markanvändning har genom historien varit en naturlig del av ekosystemet i skogs- och fjällandskapet och en förutsättning för att bevara områdets karaktär av brukat landskap och mångfald i växtsamhället. Våra samiska näringar och kultur är knutna till ett naturbruk där renskötseln står för det mest arealkrävande och har därför en stor betydelse som indikator för naturmiljön, biologisk mångfald och för det sammanhållna landskapets tillstånd och de ekosystem den verkar inom.

Renskötseln är därmed ett viktigt bidrag till svenskt miljö- och naturvårdsarbete. En välmående fungerande renskötsel innebär ett välmående sammanhållet och ekologiskt stabilt landskap. Renskötseln är också en förutsättning för att Sverige ska kunna uppnå nationella och internationella mål kopplat till biologisk mångfald.

Konventionen om biologisk mångfald

I framför allt internationella sammanhang har urfolks traditionella kunskaper identifierats som värdefulla och nödvändiga för bevarandet och nyttjandet av biologisk mångfald. Omvänt är den biologiska mångfalden grundläggande för bevarandet av urfolks och lokala samhällens traditionella kunskap och sedvänjor. Förhållandet mellan biologisk mångfald, traditionell kunskap och urfolks och lokala samhällens förvaltande av mark och biologiska resurser uttrycks i konventionen om biologisk mångfald (CBD), artikel 8(j) och 10(c).

Artikel 8 handlar om olika direkta insatser för att bevara biologisk mångfald *in situ*, dvs. i sitt naturliga sammanhang. Det gäller både vild och domesticerad biologisk mångfald samt både kulturpåverkade och mindre påverkade landskap. Artikel 10(c) handlar om parternas ansvar att skydda och uppmuntra sedvanebruk som bidrar till biologisk mångfald och hållbart nyttjande.

Inför antagandet av svenska miljökvalitetsmålen har regeringen sagt att bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap som relaterar till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald har betydelse för möjligheten att uppnå miljökvalitetsmålen som behandlar biologiska resurser.

Balanserad utveckling och hållbarhet

Mii lea dáhpáhuvume?

*Beassi ii Sat jeage
arvi čada beassá
beaivi goavrragabttá
Sohkar čázis suddá
muohcu muottá borrá
- Mii lea dáhpáhuvume?*

Nävret håller inte längre tätt
regnet tränger igenom
solen får den att skrumpna
Sockret smälter i vatten
malen äter pälsen
- Vad håller på att hända

Dollasadji

*Min kultuvra lea árran
árranis cabkkeet ráttit
Ráttis lohtana suoma
mii láide busas*

*Bossut rátti
vai ii játta!
Dasset vai čuonngiha!
Bordit muoraid ja rissiid
vai áššu nabká ligget
ja min kultuvra bissut!*

Vår kultur är en härd
i härden glöder bränder
Från bränderna stiger rök
som lockar

Blås på bränderna
så de inte slocknar!
Rör om så det lyser till!
Lägg på ved och ris
så glöden orkar värma
och vår kultur fortleva!

Paulus Utsi

Anpassning till föränderliga förhållanden är och har under lång tid varit ett utmärkande drag för de samiska näringarna. De har alltid tagit sin utgångspunkt i långsiktighet och utifrån ett hållbart levnadssätt. Om de naturliga förutsättningarna sviktade på ett visst område fanns möjligheten att nyttja alternativa resurser samtidigt som de försvagade resurserna fick återhämta sig. Precis som varje livsform har sin egen anpassning till miljöbetingelserna har vi anpassat oss till det utrymme som resurserna – renbetes-, jakt-, och bärmarker, fiskevatten, jordar, jordbruksmark mm. kräver. Sammantaget är de våra naturliga förutsättningar och basen för att upprätthålla vår kultur. I vårt sätt att leva är närkonsumtion, självhushållning, småskalighet och låg resursförbrukning självklara ingredienser. Den naturliga balansen finns fortfarande inbyggd i vår näringsstruktur genom ett kombinationsutnyttjande av både traditionella och moderna näringar. Dock är de hotade eller på väg att upphöra.

Graden och hastigheten av klimatförändringarna som vi observerar i Sápmi har sedan många år gjort oss djupt oroliga. Då vi dagligen lever med naturen ges många tillfällen att observera de stora förändringar som sker. Utmaningarna är stora. I samband med klimatförändringar sker stora förändringar av lokal och regional karaktär med en ökad efterfrågan på naturresurser. I kombination med fortskridande fragmentering av landskapet och en ökad miljöbelastning på naturen, blir det ännu svårare och ibland omöjligt för oss samer att agera flexibelt och anpassa oss på det sätt som vi är vana att göra.

De naturliga förutsättningarna har därmed ändrats i Sápmi samtidigt som moderna material, ny teknik och nya fordon kommit att bli en del av våra liv. För oss som länge livnärt oss på renskötsel, jakt, fiske, slöjd och småbruk har dessa förändringar starkt påverkat våra livsmönster. Det finns också positiva förändringar och nödvändiga tekniska hjälpmedel som det moderna livet för med sig. Dessa förändringar är välkomna och integrerade i våra liv och i de verksamheter vi driver. Samtidigt är det viktigt att vi skiljer de innovationer som underlättar och påverkar våra liv på ett positivt sätt från de innovationer som gör oss mer beroende av den globala ekonomin och tillgången på ändliga resurser, samtidigt som de tär på naturen. De mindre gynnsamma innovationerna står som hinder mellan oss och naturen och mellan oss som medmänniskor. De skadar vår kultur och vårt folk.

Den samiska kulturen är en betydelsefull del av Sveriges kulturarv och kulturella mångfald. Samisk kultur främjar bilden av Sverige och bidrar till dess attraktionskraft. Men förändringar i landskapet och markanvändning innebär en förlust av historia, árbediehtu och kontinuitet till det materiella och immateriella kulturarvet. Exploateringar innebär även att fornlämningar och samiskt kulturlandskap går förlorade. Ett ingrepp i naturen måste därför vara väl grundat och ske med försiktighet och lämna ett begripligt sammanhang så att vi som påverkas kan kännas att helheten bevaras.

Sammantaget beror konsekvenserna av klimatförändringar för oss samer dels på de direkta klimateffekterna och dels på hur omvärlden drabbas. På bägge punkter är förmågan att anpassa sig till en förändring, att skydda sig mot ne-

gativa effekter och fortsätta utvecklas viktigt (resiliens). Många gånger, även inom de samiska näringarna och den samiska kulturen, kan det behövas nya arbetssätt samtidigt som traditionella samiska förhållningssätt stärks för att hantera de utmaningar som uppstår.

Vår förmåga att klara av betydliga förändringar och vidareutvecklas beror på många faktorer. En bärkraftig natur med hög biologisk mångfald och ett intakt, sammanhållet landskap är en viktig förutsättning. Men vi samer, liksom andra urfolk i världen, saknar ofta resurser för att anpassa oss till förändringarna och riskerar att hamna i en mycket utsatt situation. Vi samer utövar i dagsläget nästan inget inflytande över land, vatten och naturresurser i de samiska områdena. Ett samiskt självbestämmande skulle kunna lösa många av de utmaningar och behov som finns och öka förutsättningar för att klara av klimatförändringarna. Forskningens rekommendationer om den samiska kulturens och de samiska näringarnas möjlighet att anpassa sig är tydliga, det krävs:

- Skydd och restaurering av betesmark för att bevara flexibilitet och anpassningsförmåga inom renskötseln.
- Aktiva politiska beslut och förändring av lagstiftning för att stärka samiska näringar och den samiska kulturen.
- Ökat inflytande och hänsyn till samiska näringar och den samiska kulturen i samråd och beslutsprocesser.
- Kunskapsbyggande åtgärder för att sprida och stärka kunskapen om klimatanpassning av samiska näringar och samisk kultur
- Stärka renskötseln med anpassade stödåtgärder utifrån lokala förutsättningar.

En ekologisk, social och ekonomiskt långsiktig hushållning med naturresurserna är en central del i den samiska kulturens utveckling och fortlevnad. Det samiska synsättet på hur naturresurser bör brukas är en förebild för att hitta ett hållbart synsätt på hur mark och vatten ska användas. I många avseenden kan majoritetssamhället dra lärdom av de samiska förhållningssätten vilket gör samerna till vägvisare för framtiden med hållbart nyttjande av land, vatten och naturresurser. Rätt använd utgör exempelvis vindkraft en förnyelsebar, klimatvänlig energikälla som kan bidra till att möta framtida energibehov, men felplacerad är vindkraften varken miljövänlig eller hållbar. Vindkraftsutbyggnadens hela process – från lokalisering till etablering och drift – måste vara hållbar ur ett långsiktigt perspektiv. Hållbar utifrån sociala, miljömässiga och ekonomiska aspekter med så liten påverkan på natur, djur och människor som möjligt. Uppfyller inte en vindkraftsutbyggnad de tre dimensionerna av ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet, så kan den inte anses vara hållbar.

Det samiska folket har genomlevt många förändringar. Än så länge har vi alltid klarat att möta förändringar utan att vår kultur har försvunnit. Den erfarenheten från historien ger oss hopp och framtidstro. Situationen kan förbättras om vi aktivt deltar i förändringen och om vi drar erfarenheter från vår rika kultur och kunskap.

Agenda 2030 för hållbar utveckling

Även Agenda 2030 har en koppling till traditionell kunskap. Med sina 17 mål och 169 delmål täcker den många utvecklingsfrågor i alla sektorer av samhället. Agendan erkänner den naturliga och kulturella mångfalden i världen och att *alla kulturer och civilisationer kan bidra till och är avgörande faktorer för en hållbar utveckling* (§36). Agenda 2030 hänvisar uttryckligen till urfolkens utvecklingsproblem som baseras på principer om mänskliga rättigheter, deltagande, universalitet, ekologisk hållbarhet och jämställdhet. I det globala samrådsförandet inför Agenda 2030 involverades urfolken. 92 procent av de 17 målen och 169 delmålen är tätt kopplade till mänskliga rättigheter. 73 av delmålen har väsentliga kopplingar till FN:s urfolksdeklaration. Deklarationen är det primära internationella instrumentet för ursprungsfolken, även om det inte uttrycks rent ut i resolutionen för Agenda 2030. Sametinget har identifierat både huvudmål och delmål i Agenda 2030, där vi samer bidrar till måluppfyllelsen. Huvuddelen av Sametingets personal och politiker arbetar idag mer eller mindre omfattande med Agenda 2030-målen.

MÅL 1

Árbediehtu

- traditionell kunskap

Sametinget ska arbeta för starkt och livskraftigt árbediehtu.

Genom att integrera árbediehtu på alla samhällsnivåer skapar vi ett samhälle som genomsyras och berikas av vår samiska tanketradition och vårt förhållningssätt.

Mål, prioriteringar och strategisk inriktning

Mu biras, mu ovddasvástadus – min miljö, mitt ansvar!

Árbediehtu/Árbbediehto/Aerpimaahoe

Vår traditionella kunskap

Vi tar både modern och traditionell kunskap på allvar och ska använda oss av de bästa erfarenheterna för att vidareutvecklas. Forskning om árbediehtu ger oss möjligheten att göra nya överväganden av historien, kritiskt granska nutiden och bygga framtiden. Därför ska vi bygga upp vår egen förmåga att forska, söka efter lösningar i vår kultur och bygga vidare på det vi har idag som folk.

Vi ska forska med en helhetssyn som är inneboende i vårt språk, vår kultur och livsfilosofi. I vår forskning ska vi också beakta den materiella, den sociala och den mentala dimensionen av kunskap. Denna typ av forskning måste ske på lokal nivå eftersom árbediehtu är platsbunden. Det finns starka kopplingar mellan vårt språk, vårt land och naturen och de samiska ortnamnen vittnar om vår långvariga vistelse på dessa platser.

Sett ur ett omvärldsperspektiv kan vår delaktighet i förvaltning där hänsyn tas till árbediehtu gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Vår árbediehtu är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer som främjar ett hållbart samhälle, kan skapa lokala produkter som är viktiga för landsbygdsutvecklingen och kan bevara traditionell markanvändning.

Sametingets vilja är att:

- Vi har en viktig roll som klimat- och miljövitne på nationell och internationell nivå.
- Alla samer ska kunna föra sin samiska livsföring och överföra árbediehtu till barn och barnbarn i sin samiska livsmiljö med stöd av sin samiska hävdvunna rätt.
- Árbediehtu jämföras värdemässigt med vetenskaplig framtagen kunskap.
- Att juridiska ramverk för, samt processer, rutiner och värderingssystem hos beslutsfattande myndigheter och andra aktörer som arbetar med frågor av betydelse samisk kultur och näring, kan hantera árbediehtu på samma sätt som annan kunskap.
- Att vi samer som kunskapsbärare inkluderas i beslutsprocesser och att bruket av vår kunskap sker på ett sätt som respekterar våra rättigheter.
- Alla samer behandlas som jämlika oavsett ålder, sysselsättning, bostadsort eller kön.

Sametinget ska uppmuntra och underlätta forskning, dokumentation och återupprättandet av árbediehtu med fokus på följande områden:

- **Biebmu (Mat):** födoämnen, tillagning och förvaring där utvecklingen av samisk matproduktion, vidareförädling (både kvantitet och mångfald) främjas.
- **Dearvalasvuohhta (Hälsa):** samisk läkekonst och hälsotips samt kunskap om kläder och material för att klara klimatet.
- **Ráhkadeapmi (Byggande):** lokalt byggmaterial och klimatlämpad arkitektur, byggplatser (klimatsmart placering mm), byggplaner.
- **Ealáhusat (Näringsar):** samisk kunskap inom olika näringsar som till exempel rennäringsar, jakt och fiske, slöjd, design, småbruk.
- **Giella (Språk):** språket uttrycker vår relation till naturen och livet och är därför viktigt att bevara även ur ett miljöperspektiv.
- **Oahppan (Lärandet):** samisk kunskap av lärandet i sammanband med miljön, till exempel hur vi lärde oss om respekt till naturen och varandra förr, hur vi lärde oss livsviktiga kunskaper och förståelse av naturen, mm.
- **Oktavuodat (Relationer):** samisk kunskap om till exempel levnadssätt i förhållandet till naturen (relation till och samarbete med djur och natur, vädret, klimatet, årstid, resurser; Samarbete mellan människor (samhällsstruktur, företagsstruktur inom renskötsel mm); Relation till årstider – rytmen i nyttjandet av naturen i relation till årstiderna.
- **Hálddaseapmi (Förvaltning):** metoder om naturresursförvaltningen.

MÅL 2

Ealli eallinbiras juohkeaktii—naturen, en bärkraftig livsmiljö

Sametinget ska arbeta för att nyttjandet av mark och vatten ska vara i balans, utan att samisk kultur utarmas. Natur-, kultur- och miljöskydd ska prioriteras högt.

Ealli eallinbiras juohkeaktii

Naturen och vårt landskap, en bärkraftig livsmiljö

En bärkraftig livsmiljö är grunden för att människor, djur och växter kan leva och utvecklas. Nyttjandet av mark och vatten ska vara i balans mellan det som naturen kan ge och det som vi tar av naturen, utan att naturen eller den samiska kulturen utarmas. Nyttjandet ska inte enbart ske utifrån ekonomiska förutsättningar. Vi strävar efter balans, ett bärkraftigt nyttjande och ett sammanhållet landskap. Produkter och produktionsformer som tär på resurserna i Sápmi ska minimeras.

Det samiska kulturarvet, natur- och miljöskyddet ska ges hög prioritet i all samhällsplanering och bli en självklar del i all form av mark- och naturresursanvändning. All verksamhet som förgiftar luft, mark och vatten måste upphöra. Att värna och upprätthålla det samiska kulturarvet stärker och håller vår kultur vid liv. Samiska kulturmiljöer och kulturarvet måste också skyddas idag.

Den fortskridande fragmenteringen av naturen står i strid med bevarandet av den biologiska mångfalden. Landskapsdimensionen och därmed helhetsperspektivet att marker måste hänga samman så att djur och växter kan röra sig och långsiktigt överleva i naturen är ytterst viktigt. Det är speciellt betydelsefullt för att flora och fauna ska kunna överleva i samband med de snabba och stora klimatförändringar som sker idag.

Sametingets vilja är att:

Meahcci—Skog

- Skogar och våtmarker med höga biologiska värden är lagligt skyddade (både struktur och biologiska mångfald).
- Tillgång till viktiga betesmarker och sammanhängande betesmarker ska värnas.
- Skogsbruksåtgärder som är till skada för naturmiljön och renskötseln ska minimeras.
- Det samiska kulturarvet och kulturmiljön ska respekteras
- Samisk urminneshävd och sedvanerätt ska respekteras

Duottar—Fjäll

- Särskilt värdefulla områden för vår kultur och markanvändning skyddas mot ingrepp och andra störningar.
- Förutsättningarna för våra näringar och kultur bevaras och förstärks.
- Samiska kulturmiljöer och kulturarv (t.ex. gamla visten, kåtor, samiska boplatser, samiska stigar mm.) ska bevaras och varsamt kunna underhållas och hindras från att ex. försvinna eller växa igen.

Čáhci—Vatten

- Vattendragens naturliga avrinningsområden inte ytterligare ändras.
- Fiskens lekplatser och dess naturliga vandringsvägar skyddas.
- Nedsmutsning av grundvatten, våtmarker, sjöar, vattendrag undviks.

- Grundvattnet ger en säker och hållbar dricksvattenförsörjning.
- Uppvärmning, flöden och föroreningar av vatten till följd av klimatförändringarna synliggörs och motarbetas. Klimatförändringarna påverkar isarna, fiske, renskötsel och all samisk livsföring kring vatten. Det är allt mer oförutsägbart och riskfyllt att leva kring vatten.

***Ollislas Eatnamat*— Sammanhållet landskap**

- Sedvanerätt för alla våra näringar och kultur ska respekteras.
- Försiktigt och hållbart nyttjande ska förverkligas.
- Ingen ytterligare storskalig exploatering ska ske.
- Splittring av sammanhängande ytor och ny infrastruktur ska bara accepteras när det är absolut oundvikligt.
- Renskötselns behov av sammanhängande flyttningsvägar ska respekteras.
- Det samlade nyttjandet inom det samiska traditionella bosättningsområdet ska stå i harmoni med de ekologiska system inom vilka näringarna och kulturen bedrivs.
- Utnyttjandet och exploateringen av mark- och vattenresurser och våra kulturmiljöer ska inte ytterligare utarma de samiska näringarnas, de samiska livsmiljöernas och det samiska folkets behov.

***Máנגgalasvuohhta*— Mångfald**

- Den biologiska mångfalden i landskapet och i ekosystemen ska bevaras.
- Arternas livsmiljöer och ekosystem samt deras funktioner och processer ska värnas
- Alla naturresurser ska nyttjas på ett långsiktig hållbart sätt.
- Rovdjurspolitiken inom renskötselområdet ska ta hänsyn till den biologiska mångfalden.
- Småviltjakt och fiske ska bedrivas i enlighet med försiktighetsprincipen.

***Mirkohis Luondu*— Giftfri miljö**

- Försiktighetsprincipen ska gälla för allt vi gör.
- Vi ska minska skadligt avfall.
- Vi ska påskynda utfasningen av skadliga ämnen.
- Naturmiljön ska hållas ren från icke nedbrytbart avfall och från ämnen som kan hota den biologiska mångfalden eller människans hälsa.
- Kretsloppstanken ska gälla för alla aktiviteter: minska konsumtion och maximera återanvändning av värdefulla substanser (som vanligtvis sammanfattas som avfall, t. ex: virke, kompost, biogas).
- Vi ska återvinna allt som man inte kan återanvända (om det är möjligt).

***Áibmu*— Luft**

- Sametinget anser det som mycket viktigt att luften är ren så att människors och djurs hälsa samt växter inte skadas.

MÅL 3

Dássálas ovdanahttin – en balanserad utveckling

Sametinget ska arbeta för en hållbar utveckling som bygger på en meningsfull balans mellan traditionell och modern kunskap.

Dássálas ovdanahttin

En balanserad och hållbar utveckling

Vi är experter i hållbarhet. Hållbarhet har alltid varit förutsättningen för att vi ska finnas kvar och kunna vidareutvecklas. Det är viktigt att söka kunskap där kunskap står att finna, till exempel samisk kollektiv kunskap om hur vi kan optimera vårt uttag och förvalta resurser. Vi ska ta hänsyn till denna kunskap i skapandet av ett långsiktigt hållbart samhälle och en balanserad utveckling.

En hållbar utveckling bygger på en meningsfull balans mellan traditionell och modern kunskap. Hållbarhetsaspekterna inbegriper sociala förhållanden, historia, kultur och rättigheter och hållbarhet ska vara ett förenande tema för samisk forskning.

Sametingets vilja är att:

- Sametinget är ansvarig expertmyndighet för kulturarvs- och förvaltningsfrågor, samt tillförs resurser för det arbetet.
- Planering och beslut som angår oss ska utgå från vår livsmiljösyn och våra behov av mark- och vattenresurser. Inom dessa ramar är det nödvändigt att skapa decentraliserade förvaltningsformer med ett starkt lokalt inflytande.
- Principen om mångbruk och ett långsiktigt nyttjande är vägledande vid all planläggning.
- Sociala konsekvensanalyser och miljökonsekvensbeskrivningar ska bli obligatoriska enligt lagen.
- Etiska och miljömässiga urfolksstandarder ska säkras vid etablering av nya industriella aktiviteter.
- Den samiska livsmiljösynen ska få en betydande vikt i den nationella utvecklingsdebatten (inkl. planer för utbyggnad av vindkraft, gruvor, skogsfrågor, klimatomställning mm.)
- Lokal förvaltning av naturresurser (småviltjakt, nationalparker, turism, m.m) ska prioriteras.
- Gruvverksamhet och exploatering för energiändamål (vattenkraft, vindkraft osv.) ska anpassas till de ekologiska förutsättningarna och till den samiska kulturen och näringsstrukturen.
- Jakt- och fiskevårdsområden för det rörliga friluftslivet ska vara utformade på samernas initiativ och förvaltas av samerna själva.
- Vi ska få en påverkande roll i Sveriges arbete med Agenda 2030.

Energia ja golggaheapmi – Energi och infrastruktur

- Regeringen ska utarbeta en övergripande plan för hållbar energiproduktion i Sápmi.
- Regeringen ska arbeta för att kärnkraft eller brytning av radioaktiva ämnen upphör totalt.

Strategisk inriktning – hur når vi målen?

Omvärldsbevakning och omvärldsanalys

Genom omvärldsbevakning och omvärldsanalys följer Sametinget prioriterade frågor som berör det samiska folket och **våra** rättigheter. Med kunskap om externa omvärldsfaktorer såsom geopolitiskt läge, ekonomisk utveckling, ideologiska strömningar och utveckling av nationell och internationell rätt samt mänskliga rättigheter har Sametinget en stadig grund att stå på i all sin verksamhet. På detta sätt får Sametinget verktyg för att driva på en positiv förändring och genomförande av nationella och internationella åtaganden på nationell nivå.

Positionera den samiska värdegrunden och det samiska landskapsperspektivet enligt Eallinbiras i all vår verksamhet.

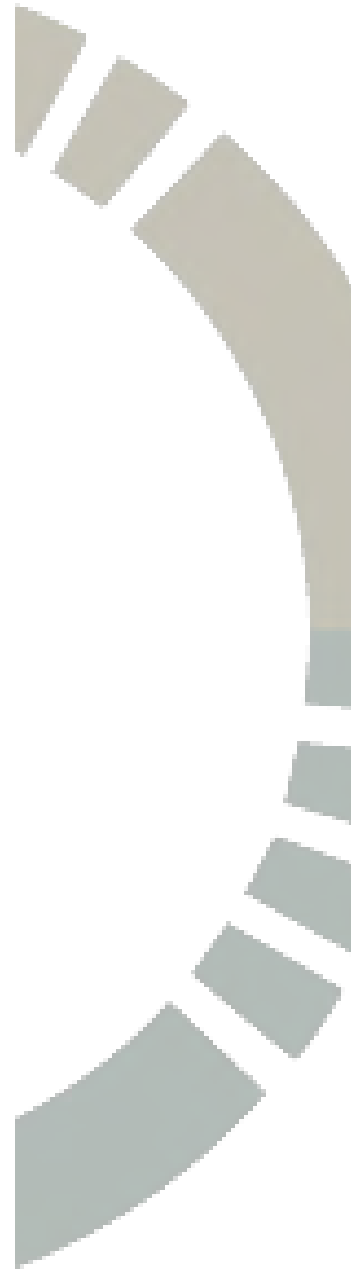
Genom att tydliggöra kommunikationen och målformuleringen ökar Sametinget beredskapen för den pågående omvärldsutvecklingen och skapar förutsättningar för en ökad synlighet, offensivare framtoning och ökad handlingskraft. Det handlar mycket om att arbeta för en trovärdig positionering av Sametinget som auktoritet inom hållbarhet och miljö.

Sametingets uppgift är att redovisa ett scenario för en hållbar samisk natur- och livsmiljösyn samtidigt som vi måste visa på de förändringar som krävs i förvaltningsprocesser och nationell lagstiftning. Det kommer vara avgörande att fokusera på vad vi själva kan åstadkomma och hur vi kan positionera oss med avseende på internationella konventioner, deklARATIONER och resolutioner. Fokus i det senare ligger mer på själva demokratiseringsprocessen att redan nu verkställa de internationella avsikterna genom egna initiativ och samråd. än på själva juridiken att få till stånd lagändringar nationellt, före vi kan åstadkomma något.

Fokusera på kunskapspridning och information om árbediehtu

Att öka omvärldens kunskap för det samiska landskapet med dess mångsidiga resurser, funktion och sammanhang kommer att vara centralt. Vi behöver samla den kunskap som finns, tillgängliggöra den och bli bättre på att förklara på vilket sätt vi samer kan vara vägvisare för den nya tiden och ett hållbart samhälle.

Sametinget behöver kommunicera med många olika aktörer för att sprida kunskap och för en enhetlig syn, både internt i det samiska samhället och externt i det svenska samhället. Det finns en utbredd okunskap om det samiska folkets kultur, historia och rättigheter hos myndigheter och beslutsfattare. Sametinget skulle t.ex kunna arbeta för att få i uppdrag att utbilda om samiska rättigheter, samiska frågor om samisk kultur, språk och näringar riktat till myndighetspersonal och offentlig förvaltning. Sametinget ska synliggöra samiska frågor och perspektiv i regeringens och myndigheters program- och genomförandearbete.

Genom egna initiativ arbeta för att intentionerna i nationella lagar och internationella konventioner och deklARATIONER verkställs

Sametinget ska genom egna initiativ och lösningar arbeta för påverka nationell lagstiftning till en förändring utifrån ett samiska perspektiv samt att formkraven och resurserna för samråd och uppföljning vid exploaterings- och andra förändringsprocesser blir tillgodosedda.

Ökat utbyte med andra myndigheter

Sametinget bör samverka med andra myndigheter som arbetar med frågor som tangerar samiska sakområden. Genom den planerade konsultationsordningen finns möjligheter att ytterligare fördjupa samarbetet genom särskilda samarbetsavtal eller andra former av gemensamma överenskommelser.

Frågor som har betydelse för det samiska samhället som miljö- och klimatfrågor är utspridda på flera myndigheter med utpekat ansvar för särskilda sektorer som hav och vatten, samhällsplanering, jordbruk, skog, djur och natur. Sametinget arbetar med samtliga frågor och bevakar dessutom ett stort geografiskt område. Vi har ett helhetsperspektiv som många saknar. Vi behöver samla den kunskap som finns, tillgängliggöra den och bli bättre på att förklara på vilket sätt vi samer kan vara vägvisare för den nya tiden och ett hållbart samhälle. Sametinget behöver kommunicera med många olika aktörer för att sprida kunskap och för en enhetlig syn, både internt i det samiska samhället och externt i det svenska samhället.

Ökat utbyte med samiska civilsamhället och sameting och samiska organisationer i Norge, Finland och Ryssland

Att öka informationen till samiska allmänheten om Sametingets arbete är en grund för demokrati och samiskt självbestämmande. Att öka samarbetet mellan länderna är nödvändigt för att få kunskap av varandra och medför att möjligheterna att påverka och få inflytande ökar. Sametinget ska främja samverkan mellan samiska kunskapsbärare och myndigheter och på så sätt främja respekten för och öka användandet av samisk kunskap samt stärka samiska kunskapsbärarens deltagande i myndigheternas förvaltningsprocesser.

Utveckla kunskapen med stöd av vetenskap

Utifrån den árbediehtu och våra värderingar ska vi använda oss av och hitta en balans och tillvarata de synergier som finns i vetenskap och framgångsrik teknik. Behovet av forskningsinsatser, kunskapsöverföring kommer att öka i takt med naturens och klimatförändringens effekter. Att öka dokumentationen stärker möjligheterna till kunskapsöverföring. Sametinget ska etablera tätare kontakter och samarbeten med klimatforskare nationellt och internationellt och sprida bland samiska näringsidkare och kulturutövare.

Arbeta kontinuerligt för ökade personella och andra resurser och kapacitet till Sametinget

En resursförstärkning av förvaltnings- och sakanslag är en förutsättning för ökad delaktighet och inflytande. Otillräckliga resurser omöjliggör uttalade

ambitioner såväl nationellt som internationellt. En förutsättning för att Sametinget ska kunna möta det samiska folkets behov och efterfrågan är att det finns resurser för konsultation med det samiska civilsamhället.

Förankra Sametingets delaktighet i målen för Agenda 2030 och få utrymme i nationella och internationella program.

För Sametinget är arbetet med Agenda 2030 och hållbarhetsmålen relevant utifrån två aspekter, dels kan Sametinget genom sin verksamhet bidra till det nationella genomförandet av Agenda 2030 och hållbarhetsmålen, dels kan Sametinget använda Agenda 2030 som verktyg för att synliggöra och stärka samiska frågor inklusive rättigheter och därigenom även nå uppsatta mål för verksamheten.

Prioritera en funktionell och levande miljöledningsprocess

Sametinget ska ta hänsyn till miljöaspekter i den dagliga verksamheten, med ständig förbättring som mål. Vi ska förebygga och minimera vår negativa miljöpåverkan genom att väga in miljöhänsyn vid t.ex. upphandling, avrop och inköp av varor och tjänster samt vid tjänsteresor. Material ska återvändas och återvinnas i så stor utsträckning som möjligt. Föroreningar ska förebyggas.

Lagar och andra krav ska utgöra miniminivå i allt arbete för hållbar utveckling.

Sametingets miljöarbete ska öppet kommuniceras med det samiska folket, och med allmänheten i övrigt. Sametinget ska inspirera det samiska folket att verka för ett hållbart samhälle.

Sametingets miljöledningssystem ska kontinuerligt följas upp och en miljöutredning ska årligen revideras.

Gula jiena

*Ráhkis ustit, manne oadát,
manne oadát, manne oadát*

*Gula jiena váimmot siste
jiena váimmot siste*

Morit

*ale oade jámas
dus lea máttuid árbi guoddit*

*Gula mii du siste čuodjá
mii du siste čuodjá*

*Iigo dat leat iežat jietna
loktet iežat soga bajás*

*Gula de dan iežat jiena
de dan iežat jiena*

*Lokte mielat, ilus vizar
ilus dego cizáš vizar*

*Gula dološ luonddu jiena
dološ luonddu jiena*

*Gula got dat čábbát čuodjá
got dat čábbát čuodjá*

Paulus Utsi

Hör rösten

Kära vän, varför sover du
varför sover du, varför sover du

Lyssna på din inre stämma
inre stämma

Vakna

sov dig ej till döds
du har ett arv från far och mor att vårda

Lyssna på rösten inom dig
rösten inom dig

Din egen röst manar dig
ta ansvar för släktet

Lyssna på din egen röst
din egen röst

Var glad, sjung glatt
sjung som fågeln

Hör naturens uråldriga röst
uråldriga röst

Hör hur vackert den klingar
hur vackert den klingar

Sámediggi
Sámedigge Sámediggie Saemiedigkie Sametinget